

**ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ - ΡΑΠΙΣΜΑΤΑ ΕΚ ΤΟΥ ΣΥΝΟΔΙΚΟΥ ΥΠΕΡΩΟΥ
ΑΠΟ ΤΑ INTERNA ΣΤΑ EXTERNA CORPORIS
ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ
ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ**

- Εύλογοι θεολογικοί προβληματισμοί και ερωτήματα για τα «προσυνοδικά», «ενσυνοδικά» και «μετασυνοδικά» «εφύμνια» της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδοξίας.
- Η Αγία και Μεγάλη εν Κρήτη Σύνοδος της αδιαιρέτου και ενιαίας Ορθόδοξου Εκκλησίας είναι μεμαρτυρημένη ιστορική πραγματικότητα και καταγεγραμμένο εκκλησιαστικό ιστορικό γεγονός με πανορθόδοξες και παγχριστιανικές διαστάσεις.
- Κριτήριο για τον «χαρακτήρα» και την «ταυτότητα» της εν Κρήτη Συνόδου ως «Αγίας και Μεγάλης» δεν είναι οι «οικεία βουλήσει» ή ένεκα «άλλων σκοπιμοτήτων και βλέψεων» τοπικές Ορθόδοξες Εκκλησίες οι οποίες αδικαιολογήτως απείχαν, αλλά εκείνες που αποδέχθηκαν την κλήση του Παρακλήτου της Αληθείας και μετέσχον του μυστηρίου της εν Συνόδου Πεντηκοστής.

Η Αγία και Μεγάλη εν Κρήτη Σύνοδος της αδιαιρέτου Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας του Χριστού είναι πλέον μεμαρτυρημένη ιστορική πραγματικότητα και καταγεγραμμένο εκκλησιαστικό γεγονός με πανορθόδοξες και παγχριστιανικές διαστάσεις.

Αυτό καθ' εαυτό το γεγονός της συγκλήσεως μετά από αιώνες της Αγίας και Μεγάλης εν Κρήτη Συνόδου της Ορθοδοξίας είναι σημαντικό και ευεργετικό για την Ορθόδοξη Εκκλησία, η οποία συγκροτήθηκε σε συνοδικό σώμα « εν τω συνδέσμω της αγάπης και της ειρήνης» του Παναγίου και τελεταρχικού Πνεύματος της Αληθείας. Έναντι αυτού του ακραιφνώς Εκκλησιαστικού και Πνευματικού γεγονότος εχύθη πολύ μελάνι επιδοκιμαστικής και αποδοκιμαστικής γραφής άλλοτε εξ αγνοίας ή λόγω «διακονίας» και εξυπηρετήσεως ποικίλων σκοπιμοτήτων και άλλοτε από φόβο και ανασφάλεια απέναντι στις προκλήσεις και προσκλήσεις, στις οποίες καλείται να ανταποκριθεί και να απαντήσει η Ορθόδοξη Εκκλησία έχοντας πάντοτε ως επίκεντρο της φιλόστοργης αγάπης και μέριμνας αυτής την «εικόνα του Θεού», τον άνθρωπο. Χαρακτηρισμοί και «ετικέτες» περί «προγονοπληξίας» ή «προοδοπληξίας», περί «ομολογιακής αντιστάσεως» και «καινοτόμου τόλμης», περί «γνησίων Ορθοδόξων Χριστιανών» και «πεπλανημένων απεμπολούντων την πατρώα πίστη», ωσαύτως περί «σεσωσμένων καθαρών συντηρητικών» και «εν απωλεία καταδικασθέντων προοδευτικών και εκσυγχρονιστών», εν τέλει περί «ενωτικών» και «ανθενωτικών», «φιλοσυ-

νοδικών» και «αντισυνοδικών», προκάλεσαν προσυνοδικώς και κατά την διάρκεια της Συνόδου καθώς συνεχίζουν και μετασυνοδικώς να προκαλούν στους ανθρώπους «πνευματική ζάλη», σύγχυση, αμφιβολίες και «πειρασμικούς λογισμούς».

Εάν γυρίσουμε το χρόνο πίσω κάποιες δεκαετίες, όταν κατά την εν έτει 1963 Β' Πανορθόδοξη Διάσκεψη στην πατριαρχική νήσο Ρόδο ο αοίδιμος Μητροπολίτης Γέροντων Χαλκηδόνος ηγωνίζετο παντί σθένει και πάση δυνάμει να θέσει τα θεμέλια σε δι-ορθόδοξο επίπεδο για την σύγκληση της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδοξίας, διαπιστώνουμε ότι ανάλογες υπήρξαν οι δυσχέρειες του όλου εγχειρήματος, όπως και κατά την τελευταία διετία (2014–2016). Ο Χαλκηδόνος Μελίτων ως μέγας «ανατόμος και ψυχογράφος» των αντιδράσεων των ανθρώπων, ενθέρμων ζηλωτών και χλιαρώς αδιαφορούντων, στο εγχείρημα ή ένθεο τόλμημα της Εκκλησίας να «ενοποιεί τα διεστώτα» δίδοντας εν αγάπη την μαρτυρία της αποκεκαλυμμένης Αληθείας, της εν Χριστώ σώζουσας πίστεως και προς τους πεπλανημένους, έγραφε τότε και η γραφή του είναι περισσότερο παρά ποτέ επίκαιρη σήμερα: «Οι ορθολογισταί, οι σκεπτικισταί, οι απαισιόδοξοι, οι έχοντες απλώς και γνώσιν και πίστιν και ηρωϊκήν διάθεσιν, θα προσηλώσουν τα βλέμματά των εις τον τεράστιον όγκον των διαφορών των Εκκλησιών και όχι εις τον πέραν αυτών πελώριον Χριστόν, θα απογοητευθούν και με θλίψιν θα αποχωρήσουν. Οι ασταθείς, οι ανειλικρινείς, οι κάπηλοι των ιερωτάτων ιδεωδών της ενότητος και της ειρήνης, θα μειδιάσουν, θα αντιδράσουν και θα απέλθουν και ενώπιον του ακατέργαστου όγκου των διαφορών, θα μείνη μόνη η αγάπη και υπομένουσα θα επιμείνη».

Η Εκκλησία οφείλει έναντι των ανθρώπων εν παντί χρόνω και τόπω να δίδει την μαρτυρία της «παντί τω αιτούντι» χωρίς δειλία, φόβο και ανασφάλεια για την Αλήθεια και την εν Χριστώ πρόταση ζωής την οποία η ίδια βιώνει οντολογικά ως «Σώμα Χριστού». Η Εκκλησία δεν είναι ένα ένδοξο απολίθωμα του δαφνοστεφανωμένου παρελθόντος της για να εκτίθεται ως «ιερόν έκθεμα» σε κάποιο ιστορικό μουσείο όπου οι «λεπτολογούντες και ειδήμονες» θα παρελθοντολογούν, διότι ακριβώς δεν είναι - δεν πρέπει να είναι και να καταντήσει - μία ακατάσχετη παρελθοντολογία, αφού πρωτίστως είναι οντολογία και εσχατολογία εν Χριστώ ζωή.

Το μέγα και αδυσώπητο ερώτημα το οποίο περισσότερο παρά ποτέ στη σύγχρονη εποχή είναι επίκαιρο, αφορά στο κατά πόσο η Ορθόδοξη Εκκλησία ως «εν Χριστώ οντολογία και εσχατολογία» απαντά – μπορεί ή είναι σε θέση να απαντήσει – στα μεγάλα υπαρξιακά ερωτήματα του βιούντος την «οντολογική αυτοανυπαρξία» και τον «αυτομηδενισμό» συγχρόνου ανθρώπου της μεταμοντέρνας και μετανεωτερικής εποχής, όπου τα «ψευδοείδωλα» του κόσμου τούτου κατακρημνίζονται και τα πάντα όχι «καινά», αλλά «κενά» γίνονται.

Η Αγία και Μεγάλη εν Κρήτη Σύνοδος της Ορθοδοξίας φρονούμε ότι απέδειξε – θα ηδύνατο και με περισσότερη τόλμη – πως δεν είναι μόνο «θεσμοθετημένη ιστορική πραγματικότητα και παρελθοντολογία», αλλά πρωτίστως και εξόχως είναι ζωή, εν Χριστώ ζωή, «η πάντοτε σήμερον εν τη ατέρμονι εκτάσει της αιωνιότητος». Γράφει δε χαρακτηριστικά ο αοίδιμος Χαλκηδόνος Μελίτων: «Δεν είναι η Εκκλησία απλώς ένα γεγονός της ιστορίας, δεν είναι απλώς και μόνον ένας θεσμός Θεοϊδρυτος μεν,

αλλά στατικός· δεν είναι ένας νεκρός κανών πίστεως και βίου. Είναι πλέον τούτων. Είναι το δυναμικόν της ιστορίας. Είναι η ζωή. Η Εκκλησία είναι ζωή. Είναι σώμα Χριστού· και το κύριον και δεσπόζον χαρακτηριστικόν του Αναστάσιου Σώματος του Χριστού, είναι ζωή άφθαρτος. Και ημείς οι ανήκοντες εις την Εκκλησίαν; Ακριβώς ημείς είμεθα Σώμα Χριστού: Είμεθα ζώντα μέλη του Σώματος του Χριστού· και σώμα και μέλη».

Έχουμε αναλογισθεί όλοι μας, κληρικοί και λαϊκοί, θεολόγοι και θεολογούντες, εάν η θεολογία είναι όντως «λόγος ζωής», ο οποίος μετουσιώνεται σε συνείδηση και πράξη με επίκεντρο το «θανάτω θάνατον επάτησεν»;

Εάν η θεολογία δεν είναι «ύδωρ και άρτος ζωής», τότε καθίσταται απολίθωμα λεπτολογούντων ειδημόνων με περγαμηνές επί της ακαδημαϊκής καθέδρας. Η Αγία και Μεγάλη εν Κρήτη Σύνοδος με το κείμενο περί της «Αποστολής της Ορθόδοξου Εκκλησίας εις τον Σύγχρονον Κόσμον» απετόλμησε να εγείρει συνειδήσεις και να αφυπνίσει τα καθεύδοντα μέλη αυτής και όλον τον κόσμο αποδεικνύοντας ότι δεν «εμωράνθη το άλας της πίστεως και της θεολογίας».

Δειλιάζουμε να δούμε κατά πρόσωπον την πραγματικότητα και τον άνθρωπο, ο οποίος είναι λίαν επώδυνος και σκληρός κριτής της θεολογίας, όταν βιώνει το «οντολογικό αδιέξοδο» της υπάρξεώς του οδηγούμενος μέχρι και της αυτοκτονίας. Ο Χαλκηδόνης Μελίτων διδάσκει τους πάντες με την καυστική, καιρία και ανατρεπτικά αφυπνιστική γραφή του: «Ο σύγχρονος άνθρωπος δεν ακούει και δεν παρακολουθεί την θεολογίαν, διότι αυτή, περιορισθείσα εις ακαδημαϊκήν και μόνον απασχόλησιν, απεξενώθη της ζωής της ανθρωπότητος. Ανθεί η θεολογία και ζη, όταν ο μέσος άνθρωπος έχη αίσθησιν της παρουσίας αυτής. Παν άλλο ή αυτό συμβαίνει σήμερα. Η θεολογία αγνοείται. Είναι γνωστή μόνον εις τους ειδικούς. Έγινεν ατυχώς ειδικότης. Έγινε μία των επιστημών, ενώ η θέσις της ήτο να προσφέρει την θεολογίαν εκάστης επιστήμης, και προς τον άνθρωπον και την ζωήν του κόσμου, τον σκοπόν των και την προς πραγματοποίησιν του σκοπού τούτου οδηγητικήν ορμήν και δύναμιν. Ενώ τί συμβαίνει σήμερα; Όταν η θεολογία αποπειράται να έλθει εις επαφήν προς την ζωήν και να διδραματίση αυτόν τον ζωτικόν ρόλον της καταφαίνεται, ότι η σχέσις της προς την ζωήν ή είναι σχέσις σεβασμίου λειψάνου, ή αποβαίνει σχέσις ουραγού, συσχηματιζόμενη προς τον αιώνα τούτον και κατακολουθούσα την πορείαν των γεγονότων, καταλήγουσα δε πολλάκις εις μίαν αγαθοποιόν κοινωνιολογίαν....

Η θεολογία των Πατέρων της Ανατολής είχε την θεωρίαν του συνόλου οράματος και πράγματος, ήτο μία θεολογία της όλης δημιουργίας, μία θεολογία κοσμικής διαστάσεως, θεολογία του Θεανθρώπου. Όστις έγινε «σαρκοφόρος» δια να αποβή ο άνθρωπος «πνευματοφόρος». Μία τοιαύτη θεολογία μάς χρειάζεται σήμερα. Έχομεν ανάγκην ανανεώσεως της θεολογίας εις τας πατερικάς πηγάς . Τούτο ουδόλως σημαίνει επιστροφήν εις τα οπίσω, αλλ' επιστροφήν από του κατακερματισμού εις το ολόκληρον, πρόσληψιν του προφητικού στοιχείου».

Η συγκροτηθείσα εν Αγία και Μεγάλη Συνόδω Ορθόδοξη Εκκλησία δεν διεκπεραίωσε ένα έξωθεν ή άνωθεν επιβληθέν έργο αλλά εκ των έσω – από τα εσώτατα του «είναι» και της «ταυτότητος» αυτής – σαρκώθηκε ως Σώμα Χριστού αποδείξασα ο-

ντολογικώς ότι μέσα στον χωροχρόνο είναι η εν Χριστώ Ιησού «αεί σαρκουμένη» και «αεί ενανθρωπιζομένη». Δεν εκάμφθη από τις έσω και έξω «σειρήνες» των σκοπιμοτήτων, ιδιοτελών βλέψεων και δολίως κρυπτομένων εθνοφυλετικών, φιλογεμονικών και παποκαισαρικών συμφερόντων ενίων μετά των «δορυφόρων» αυτών. Έδωσε την πλέον εύγλωττη μαρτυρία της ζωτικότητός της, διότι κατά την εύστοχη επισήμανση του Χαλκηδόνοϋ Μελίτωνος: «αλλαχού κείται η μεγάλη απειλή της Εκκλησίας. Εις την απόσπασίν της από της αισθήσεως της ζωής, εις την νέκρωσιν της συνειδήσεως ότι είναι ζων Σώμα Χριστού, εις την διάστασιν και την διαίρεσιν των μελών της, εις τας έριδας και τα σχίσματα, εις την άρνησιν της ανάγκης της αλληλοεξαρτήσεως και αλληλοσυμπληρώσεως, εις την εξάρθρωσιν. Η μεγάλη απειλή της Εκκλησίας είναι όταν αυτή καταφεύγει εις την κινδυνώδη ασφάλειαν της στατικότητας, και αγνοούσα τον θεμελιώδη σωτήριον, αλλά και αμείλικτον νόμον της ζωής δι' ανανέωσιν, αρνείται να επανέλθη εις το υπερών της Πεντηκοστής, εις την ανανέωσιν εν τω πνεύματι, εις ανασύνταξιν, εις αναδιάρθρωσιν του σώματος, και ούτως εις την ομαλήν λειτουργίαν του, εις την αύξησίν του και την επιβίωσίν του...».

Η Αγία και Μεγάλη εν Κρήτη Σύνοδος της Ορθοδοξίας αφουγκρασθείσα τον παλμό της καρδιάς των νέων ανθρώπων, οι οποίοι διψούν για αλήθεια, ζωή, ελπίδα, αγάπη και διέξοδο από αδιέξοδα της «ειδωλοποιημένης ζωής» τους, έστρεψε το βλέμμα της στα πρόσωπά τους για να τους πει ότι: «Η Ορθόδοξος Εκκλησία απευθύνεται στους νέους, οι οποίοι αναζητούν πληρότητα ζωής γεμάτη ελευθερία, δικαιοσύνη, δημιουργία αλλά και αγάπη. Τους καλεί να συνδεθούν συνειδητά με την Εκκλησία Εκείνου που είναι η Αλήθεια και η Ζωή. Να προσέλθουν προσφέροντας στο εκκλησιαστικό σώμα την ζωτικότητα, τις ανησυχίες, τους προβληματισμούς και τις προσδοκίες τους. Οι νέοι δεν αποτελούν απλώς το μέλλον της Εκκλησίας αλλά το δυναμικό και δημιουργικό παρόν επί τοπικού και οικουμενικού επιπέδου».

Η άποψη ότι η Εκκλησία θα πρέπει να ζει σε «αποστειρωμένο ή αντισηπτικό περιβάλλον» για να μη μολυνθεί από τις «κακές ανατροπές» και τα «ζιζάνια των αλλαγών» που η ίδια η ζωή γεννά, οδηγεί σε νέκρωση, ενώ η Εκκλησία είναι ζωή, εν Χριστώ ζωή. Αρκεί άραγε το ένδοξο και δαφνοστεφανωμένο παρελθόν με την εξωτερική βυζαντινή μεγαλοπρέπεια για να προσελκύσει τους νέους και όχι μόνον ανθρώπους στο βίωμα της εν Χριστώ Αληθείας που κατέχει και είναι ή απαιτείται θραύση των δεσμών του απατηλού και αυτάρεσκου ευσεβισμού και της ανούσιας τυπολατρίας καθώς και παύση κάθε τι επίπλαστου και κίβδηλου εξωτερικού επικαθήματος που θάπτει την ωραιότητα και το άφθαρτο κάλλος της;

Στο παραπάνω καίριο και αμείλικτο ερώτημα, η πλέον αποπλιστικά ειλικρινής απάντηση δίδεται και πάλι από τον Χαλκηδόνοϋ Μελίωνα: «Η αμάθεια του λαού, η μέχρι χθες σύμμαχος της νάρκης της Εκκλησίας εκλείπει. Η γνώσις προχωρεί ραγδαίως. Η αφύπνισις μάς κυκλώνει πανταχόθεν, εκβιάζουσα την Εκκλησίαν να εξέλθη και αυτή εκ της νάρκης εις αφύπνισιν.

Η βυζαντινή τελετουργική μεγαλοπρέπεια και αμφιέσις μας καταλήγουν να είναι πράγματα κενά, αν δεν συνοδεύονται από πνευματικήν ανανέωσιν, από επαφήν συνεχή με το δημόσιον αίσθημα, με τα φλέγοντα προβλήματα του συγχρόνου ανθρώπου,

με την αγωνίαν του κόσμου, ο οποίος διαισθάνεται τα εκ της σημερινής πορείας επερχόμενα δεινά».

Η Αγία και Μεγάλη εν Κρήτη Σύνοδος απέδειξε ότι η ποιμαίνουσα Εκκλησία αντιληφθείσα τις ευθύνες της έναντι του συγχρόνου και διχασμένου οντολογικά ανθρώπου ανέλαβε επί των ώμων της τον Σταυρό της Ορθοδόξου μαρτυρίας στον παραπαίοντα κόσμο. Οι Προκαθήμενοι των Αγιωτάτων κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών συν τοις Επισκόποις αυτών, όπως έγραφε άλλοτε ο Χαλκηδόνης Μελίτων, δεν παρέμειναν «κλεισμένοι στα κρησφύγετά τους, οχυρωμένοι στα οχυρά τους, περί τα λεξίδια ασχολούμενοι, άνευ πνεύματος και πνοής», αλλά μετά από πολλές δεκαετίες συνειδητοποίησαν ότι: «... οι πάντες αναμένουσι σπουδαίον τι εξ αυτής. Ο Άγιος Θεός την εκπλήρωσιν του θελήματος αυτού, η Εκκλησία την εν τη εκπληρώσει υφ' ημών του θείου θελήματος δικαίωσιν της προς ημάς εντολής αυτής, και ο κόσμος, φως, παραμυθίαν και ελπίδα... Οι πιστοί αναμένουσιν αναθέρμανσιν, οι αδιάφοροι μίαν νέαν ευκαιρίαν, και οι πλείοτεροι πάντων, οι ανώνυμοι, οι εν αναζητήσει προσανατολισμού, μίαν οδηγητικήν φωτεινήν στήλην παρά της Ορθοδοξίας.....»

Πολύς λόγος έγινε κατά τα προσυνοδικά και ενσυνοδικά εφύμνια, καθώς πολύς λόγος γίνεται και μετασυνοδικώς από διαφόρους εκτός της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου λεγομένους «εκκλησιαστικούς κύκλους» περί της «Ιεράς παραδόσεως» ωσάν να ήταν κάποιο «εύχρηστο εργαλείο ή μέσο» για την μαγική επίλυση όλων των θεολογικών και λοιπών εκκλησιαστικών ζητημάτων τα οποία απασχολούν διαχρονικώς την Ορθόδοξη Εκκλησία.

Η ιερά παράδοση της Εκκλησίας όμως είναι πολύ σοβαρή υπόθεση για να χρησιμοποιείται ανεύθυνα, αυθαίρετα και «κατά το δοκούν» από μεμονωμένα πρόσωπα ή ομάδες που επικαλούνται μεν την παράδοση της Εκκλησίας χωρίς να έχουν συνείδηση ή γνώση (επίγνωση) της σπουδαιότητός της στην εν Χριστώ ζωή της Εκκλησίας, αλλά με κύριο αντικειμενικό σκοπό να χαρακτηρίσουν την Αγία και Μεγάλη Σύνοδο ως «αντιπαραδοσιακή» και να κατηγοριοποιήσουν και «ετικετοποιήσουν» τους Προκαθήμενους, Επισκόπους, Θεολόγους και λοιπούς λαϊκούς σε «παραδοσιακούς» και «αντιπαραδοσιακούς».

Στην Εκκλησία η ιερά παράδοση δεν είναι κάτι το στατικό και απολιθωμένο αλλά η ζώσα εμπειρία της ανά τους αιώνες ως βίωμα της ευχαριστιακής κοινότητας. Δεν αποτελεί «νεκρό γράμμα» και «ανούσιο τύπο», αλλά την δυναμική αγιοπνευματική κατάσταση και εμπειρία της εν Χριστώ ζωής της Εκκλησίας, η οποία αντλεί από τον ατίμητο πλούτο της ως από πηγής «ζώντος ύδατος». Όταν όμως η ιερά παράδοση «εργαλειοποιείται» και χρησιμοποιείται ή ερμηνεύεται αυθαίρετα και με ιδιοτελείς σκοπούς εκτός του αυθεντικού και γνησίου εκκλησιαστικού σώματος, τότε μεταβάλλεται σε μέσο προπαγάνδας και διαβολής. Η παράδοση της Εκκλησίας δεν είναι – δεν πρέπει να είναι – μία ακατάσχετη αρχαιολογία, αρχαιολατρεία, προγονοπληξία και παρελθοντολογία, αλλά «κολυμβήθρα αναβαπτισμού» στην ανόθευτη αλήθεια, ζωή, και εμπειρία της Εκκλησίας στην οποία αδιαλείπτως ενεργεί η «βιαία πνοή του Παράκλητου της Αληθείας» και οδηγεί «εις επίγνωσιν Αληθείας» και «εις πάσαν την Αλήθειαν». Ο δε Ιερός Χρυσόστομος δίδει τον ορισμό της Εκκλησιαστικής παραδόσεως

ως εξής: «ου πάντα δι' επιστολής παρεδίδοσαν, αλλά πολλά και αγράφως· ομοίως δε κακείνα και ταύτα εστιν αξιόπιστα. Ὡστε και την παράδοσιν της Εκκλησίας αξιόπιστον ηγώμεθα. Παράδοσίς εστι, μηδέν πλέον ζήτην». Συνεπώς η Εκκλησία και μόνον η Εκκλησία αποφαινεται αυθεντικώς ποία είναι η γνήσια και ανόθευτη ιερά παράδοση αυτής και όχι ο «τάδε ή ο δείνα» κληρικός ή λαϊκός, όταν μάλιστα ενίοτε με την τυπολατρική επίκληση της ιεράς παραδόσεως, εξυπηρετούνται «αλλότρια συμφέροντα» προς την ζωή της Εκκλησίας.

Ο αυθεντικός ερμηνευτής της Θείας Αποκαλύψεως και της ιεράς παραδόσεως είναι η Εκκλησία ως Σώμα Χριστού και όχι οι «αυτοτιτλοφορούμενοι ως παραδοσιακοί», οι οποίοι ευκόλως και ανευθύνως θέτουν επί του μετώπου των αδελφών τους την ετικέτα του «αντιπαραδοσιακού». Ο αοίδιμος, μεγάλος Θεολόγος π. Γεώργιος Φλορόφσκυ αναφερόμενος στην «πιστότητα της παραδόσεως» γράφει χαρακτηριστικά και μετ' επιμονής: «Το να μανθάνης από την παράδοσιν ή ακόμη καλλίτερον εντός της παραδόσεως, σημαίνει το να μανθάνης από την πληρότητα της εμπειρίας της Εκκλησίας, που κυριαρχεί επί του χρόνου... πιστότης προς την παράδοσιν δεν σημαίνει πιστότητα προς το παρελθόν και την εξωτερικήν εξουσίαν, αλλά ζωντανόν δεσμόν με την πληρότητα της εμπειρίας της Εκκλησίας. Η αναφορά εις την παράδοσιν δεν αποτελεί ιστορικήν έρευναν. Η παράδοσις δεν περιορίζεται εις εκκλησιαστικήν αρχαιολογίαν. Η παράδοσις δεν αποτελεί εξωτερικήν μαρτυρίαν, που θα εγένετο παραδεκτή από τον αμύητον. Μόνη η Εκκλησία αποτελεί την ζώσαν μαρτυρίαν της παραδόσεως· και μόνον εκ των έσω, μέσα από την Εκκλησίαν, μπορεί η παράδοσις να γίνη αισθητή και παραδεκτή ως βεβαιότης. Η παράδοσις είναι η μαρτυρία του πνεύματος, η αδιάκοπος αποκάλυψις, το κήρυγμα και ο ευαγγελισμός του πνεύματος. Διά τα ζώντα μέλη της Εκκλησίας δεν είναι εξωτερική ιστορική αυθεντία, αλλ' η αιώνια, συνεχής φωνή του Θεού, όχι μόνον η φωνή της αιωνιότητος. Η πίστις αναζητεί τα θεμέλιά της όχι απλώς εις το παράδειγμα και την κληρονομία του παρελθόντος, αλλ' εις την χάριν του Αγίου Πνεύματος, που μαρτυρεί πάντοτε, τώρα και εις τους απεράντους αιώνας...

Αυτός είναι ο λόγος διά τον οποίον πιστότης εις την παράδοσιν σημαίνει όχι μόνον συμφωνίαν με το παρελθόν αλλά και κατά κάποιαν έννοιαν, ελευθερίαν από το παρελθόν όπως από ένα εξωτερικόν και τυπικόν κριτήριον. Η παράδοσις δεν είναι μόνον μία προστατευτική, συντηρητική αρχή, αλλά πρωτίστως είναι η αρχή της αυξήσεως και της αναγεννήσεως. Η παράδοσις δεν είναι αρχή που αγωνίζεται να αναστηλώσῃ το παρελθόν, χρησιμοποιούσα το παρελθόν ως κριτήριον δια το παρόν. Μία τέτοια ιδέα περί της παραδόσεως απορρίπτεται από την ιδίαν την ιστορίαν και από την συνείδησιν της Εκκλησίας...

Η Εκκλησία μαρτυρεί περί της αληθείας όχι με την μνήμην ή με λόγους άλλων, αλλά με την ιδικήν της ζωήν, με την αδιάκοπον εμπειρίαν, με την καθολικήν της πληρότητα... παράδοσις είναι η διαρκής διαμονή του Πνεύματος και όχι μόνον η απομνημόνευσις λέξεων. Παράδοσις είναι αρχή «χαρισματική» και όχι ιστορική...»

Στην Αγία και Μεγάλη εν Κρήτη Σύνοδο της Ορθοδοξίας, η Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία ως «Χριστού Σώμα» μαρτύρησε την αγιοπνευματική εμπειρία της, η οποία αποτελεί ανεξάντλητη βιωματική εμπειρία και πνευματικό

όραμα. Αυθεντικά απεφάνθη για να πείσει και όχι να εξαναγκάσει στανικώς και ηγεμονικώς αλλά εν ελευθερία συνειδήσεως, λόγου και πράξεως, ελάλησε ως η «ενιαία φωνή» της ενιαίας και αδιαιρέτου Εκκλησίας.

Οι Προκαθήμενοι των Αγιοτάτων κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών, τους οποίους απαραδέκτως και αντιεκκλησιολογικώς Ορθόδοξος Επίσκοπος της εν Σερβία Ορθοδόξου Εκκλησίας – μετασυνοδικώς βέβαια – εχαρακτήρισε ως «συλλογικό Πάπα», καίτοι ο ίδιος μετείχε των εργασιών της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου, έχοντας οι ίδιοι με τους συνεπισκόπους αυτών την απόλυτη συναίσθηση ότι είναι «Επόμενοι τοις Αγίοις Πατράσιν...», ενσάρκωσαν το συνοδικό εκκλησιαστικό σώμα, το οποίο ορθότομησε «Λόγον Αληθείας» όχι ως έκφραση «προσωπικών γνώμών» ή «ατομικών θεωριών», αλλά με γνήσιο εκκλησιαστικό φρόνημα ως Σώμα Χριστού, διότι κατά την εύστοχη επισήμανση του π. Γεωργίου Φλορόφσκυ: «Κάθε μέλος της Εκκλησίας αντιμετωπίζει ένα διπλό πρόβλημα. Εν πρώτοις πρέπει να κυριαρχήσει επί της υποκειμενικότητός του, να απελευθερωθή από ψυχολογικούς περιορισμούς, να υψώσει το επίπεδο της συνειδήσεώς του εις το πλήρες καθολικόν μέτρον της. Δεύτερον, πρέπει πνευματικώς να συμμερίζεται και να κατανοή την ιστορικήν πληρότητα της εμπειρίας της Εκκλησίας. Ο Χριστός αποκαλύπτεται όχι εις κεχωρισμένα άτομα, ούτε και καθορίζει το ατομικόν των πεπρωμένων. Ο Χριστός δεν ήλθε προς τα διεσκορπισμένα πρόβητα, αλλά προς ολόκληρον το ανθρώπινον γένος, το δε έργον του εκπληρούται εις την πληρότητα της ιστορίας, δηλαδή εις την Εκκλησίαν».

Όταν λοιπόν επικαλούμαστε την μυριόστομη και μυριογραμμένη φράση: «επόμενοι τοις Αγίοις Πατράσι», θα πρέπει να έχουμε συναίσθηση ότι οι λέξεις αυτές είναι κάτι πολύ περισσότερο από απλή «επίκληση της αρχαιότητος», διότι η «αρχαιότης» και πάλι κατά την βαθυνούστατη ερμηνευτική προσέγγιση του π. Γεωργίου Φλορόφσκυ: «δεν αποτελεί επαρκή απόδειξιν της αληθούς πίστεως. Πέραν τούτου το χριστιανικόν μήνυμα ήταν προφανώς εντυπωσιακός «νεωτερισμός» διά τον «αρχαίον κόσμον», μάλλον δε σάλπισμα διά ριζικήν ανανέωσιν. Κάθε τι «παλαιόν» έχει πλέον παρέλθει, και όλα εγένοντο «νέα»... η «παράδοσις» εις την Εκκλησίαν δεν αποτελεί συνέχειαν ανθρωπίνης μνήμης ή μονιμότητα ιεροτελεστιών και εθίμων. Αποτελεί ζώσαν παράδοσιν... η Εκκλησία δεν δεσμεύεται από το «γράμμα», αλλά μάλλον κινείται σταθερώς από το «πνεύμα»... το «επόμενοι τοις αγίοις Πατράσιν...» δεν είναι αναφορά εις κάποιαν αφηρημένην παράδοσιν, εις τύπους και προτάσεις...».

Ένα πολύ λεπτό και ευαίσθητο ζήτημα, το οποίο ανεδείχθη τόσο κατά την προσυνοδική περίοδο όσο και κατά τις συνεδρίες της Αγίας και Μεγάλης εν Κρήτη Συνόδου είναι οι διατυπώσεις διαφόρων θεολογικών θέσεων, προσεγγίσεων και ερμηνειών από διαφόρους συνοδικούς και μη Επισκόπους επί των προς συζήτηση και έγκριση κειμένων. Πολλά πρόσωπα Επισκόπων και λοιπών κληρικών και θεολόγων, ακόμη και Προκαθημένων των κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών στοχοποιήθηκαν, «ετικετοποιήθηκαν» βάνουσα με τους προσφιλέστατους σε κάποιους «εκκλησιαστικούς κύκλους» χαρακτηρισμούς, όπως του αιρετικού, αντιπαραδοσιακού, προδότη κ.ά. Η θεολογική προσέγγιση ως ελευθέρα προσωπική έκφραση ενοχοποιήθηκε, σχεδόν «ποινικοποιήθηκε», επειδή α priori θεωρήθηκε ως αιρετική και βλάσφημη. Ο θεολογικός διάλογος όμως μεταξύ αδελφών προϋποθέτει σεβασμό στο πρόσωπο του πλησίον,

ελεύθερο φρόνημα και βαθεία θεολογική γνώση χωρίς εύκολα και αβίαστα διατυπωμένους μειωτικούς, απαξιωτικούς και αφιλάδελφους χαρακτηρισμούς και μάλιστα με την «ετικέτα του αιρετικού».

Οι Πατέρες της Εκκλησίας σε πολλές περιπτώσεις δεν ταυτίζονταν πάντοτε και σε απόλυτο βαθμό στις μεταξύ των θεολογικές προσεγγίσεις τους, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι έφθαναν σε σημείο αιρετικής ετεροδιδασκαλίας και κακοδόξου αυθαίρετου προσωπικής – εγωιστικά ατομικής – θεωρίας έξω της παραδεδομένης πίστεως. Στο τέλος και αφού είχε προηγηθεί ουσιαστικά διεξοδικός και καλοπροαίρετος, υγιής και γόνιμος θεολογικός διάλογος μεταξύ των Πατέρων, η Εκκλησία εν Συνόδω απεφαίνεται αλαθήτως για τα περί της πίστεως και του δόγματος ζητήματα. Ο π. Γεώργιος Φλορόφσκυ διατυπώνει με πολύ ενδιαφέροντα, εύστοχο και ιδιαίτερα προσεκτικό τρόπο τις θεολογικές του απόψεις επί του όντως λεπτού αυτού ζητήματος, γράφοντας χαρακτηριστικά: «Έδοξε τω αγίω Πνεύματι και ημίν». Η επίσημος αυτή διατύπωση των αποφάσεων των Συνόδων ανάγει όλας τας μαρτυρίας της Εκκλησίας εις την αληθινήν τους «ζωηφόρον πηγήν». Η Εκκλησία όχι μόνον μυστικώς θεωρούμενη αλλά και ιστορικώς, είναι η μία και μοναδική πηγή της χριστιανικής ζωής και της χριστιανικής διδασκαλίας, διότι ο Χριστιανισμός εις τον κόσμον εφανερώθη μόνον ως Εκκλησία... η ομολογία των δογμάτων δεν εξαφανίζει την προσωπικήν εμπειρίαν των υιών της Εκκλησίας. Ως εκ τούτου γίνεται δυνατή η ευλογημένη ύπαρξις διαφόρων «θεολογικών γνωμών». Εις την εκκλησιαστικήν εμπειρίαν υπάρχουν πολλαί μυστικάί αλήθειαι. Αυταί καθίστανται προσιταί εις την πιστεύσασαν συνείδησιν διά της ελευθερίας εκείνης, η οποία περιορίζεται και ποδηγετείται μόνον από την κατηγορηματικήν άρνησιν των ψευδών εκείνων μεθόδων και απόψεων, που έχουν διατυπωθή επισήμως. Αυτή δε θα διανοίξη και κατανοήση τας αληθείας εκείνας, αι οποίαι εμαρτυρήθησαν υπό της αλαθήτου εμπειρίας και φωνής της Εκκλησίας... Συνήθως οι άγιοι Πατέρες εις τας ερμηνείας των διαφοροποιούνται. Τούτο όμως ούτε κλονίζει, ούτε καταστρέφει την ενότητα και ταυτότητα της πίστεώς των, της επιγνώσεως και της εμπειρίας των. Η ποικιλία δε αυτή δεν έρχεται εις αντίφασιν προς το αποδεικτικόν της πίστεως... η μεταξύ των Πατέρων αντίθεσις, η αντινομική των δηλαδή ερμηνεία, μαρτυρεί ότι τα μυστήρια της πίστεως είναι άρρητα και διά του νοός (λογικής) απρόσιτα. Προσιτά γίνονται μόνον με την εμπειρίαν της πίστεως». Και αλλού ο ίδιος επισημαίνει με πνευματική διάκριση ότι: «Οι άγιοι Πατέρες ως άνθρωποι και επιστήμονες είχαν διαφορετικάς απόψεις, διό και αι ενέργειαι των εν πολλοίς διαφοροποιούνται· όμως ως εκ της αυτής πηγής αντλούντες, του Πνεύματος, είχαν ενότητα και ταυτότητα πίστεως, επιγνώσεως και εμπειρίας. Οι μεγαλοποιούντες τας εις δευτερεύοντα σημεία διαφοροποιήσεις των γνωμών των αγίων Πατέρων και συνάγοντες εντεύθεν αρνητικά συμπεράσματα διά το θείον κύρος των λόγων τους ματαιολογούν».

Ο π. Γεώργιος Φλορόφσκυ προς απόδειξιν των παραπάνω βαθυστόχαστων και ι-διαζόντων καίριων θεολογικών θέσεων του, οι οποίες είναι πολύ διδακτικές και «αποκαλυπτικές» για όλους μας, ιδιαίτατα σε εποχή νοσηρού και φανατικού, άνευ επιγνώσεως, ζηλωτισμού που ζούμε, αναφέρει ως παράδειγμα τον μεγάλο θεοφόρο και θεοφώτιστο Πατέρα της Εκκλησίας Άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά γράφοντας χαρακτηριστικά: «οι εχθροί του Γρηγορίου Παλαμά τον εθεώρουν κατά την εποχήν του ως ύπο-

πτον ανατρεπτικών νεωτερισμών. Εις την Δύσιν και σήμερον ακόμη διατηρούνται αι εναντίον του κατηγορίαί. Εις την πραγματικότητα όμως ο Γρηγόριος Παλαμάς ήταν βαθέως ερριζωμένος εις την παράδοσιν. Δεν είναι δύσκολον να ανεύρη κανείς την προέλευσιν των περισσοτέρων απόψεων και κινήτρων του εις τους Καππαδόκας Πατέρας και Μάξιμον τον Ομολογητήν, που ήσαν από τους δημοφιλεστέρους διδασκάλους της βυζαντινής σκέψεως και λατρείας... κατ' ουδένα όμως τρόπον η θεολογία του ήταν «θεολογία επαναλήψεως», αλλά δημιουργική επέκτασις της αρχαίας παραδόσεως με αφετηρίαν την εν Χριστώ ζώήν».

Η Αγία και Μεγάλη εν Κρήτη Σύνοδος της Ορθοδοξίας ανήκει πλέον ως ιστορικό εκκλησιαστικό γεγονός στην κρίση της αδεκάστου ιστορίας αλλά δεν θα πρέπει να παραβλέπουμε το βασικό – ίσως το βασικότερο – μήνυμα Πανορθοδόξου ενότητος, το οποίο εξέπεμψε το Συνοδικό Εκκλησιαστικό Σώμα, όπως άλλοτε εναγωνίως διεκήρυττε ο αοίδιμος Χαλκηδόνος Μελίτων: «άλλοι εν μαρτυρίω και άλλοι εν μαρτυρία, άλλοι εν σιωπή και υπομονή και άλλοι εν δυνάμει λόγου και χριστιανική δράσει, όλοι όμως ηνωμένοι εν τη ίδια αγία παραδόσει της Ορθοδοξίας, ας δώσωμεν την κοινήν μαρτυρίαν της». Και αν απείχαν αδικαιολογήτως και για προφανέστατες σκοπιμότητες οι της Ρωσικής Εκκλησίας Προεστώτες συν τοις «πειθηνίοις δορυφόροις» αυτών, ανέρχεται και ακούγεται από τα βάθη των ετών και της ιστορίας η αμείλικτη και ελεγκτική φωνή του μεγάλου Φαναριώτου Ιεράρχου, Μητροπολίτου Χαλκηδόνος Μελίτωνος, όταν εκήρυττε στον Καθεδρικό Ναό της Μόσχας, την 9^η Μαΐου 1976, λέγοντας: «Ως Ορθόδοξος Εκκλησία είμεθα ο Νικόδημος, ο μη δειλιών να παραλάβη από τους σταυρωτάς και από τους Ποντίους το σώμα του Ιησού, είμεθα ο Νικόδημος που προσφέρει τον τάφον μέσα εις την άνοιξιν διά να ετοιμάση την ανάστασιν. Δεν είμεθα θεαταί ούτε είμεθα ιστορικοί ερευνηταί του πάθους και της αναστάσεως του Χριστού. Είμαστε υπαρξιακοί συμπορευόμενοι μετ' Αυτού εν τω πάθει και τη αναστάσει. Συμπορευόμενοι και συνυπάρχοντες Αυτώ τω πάθει και τη αναστάσει, επόμενον είναι να δίδωμεν κοινήν μαρτυρίαν σε όλους εκείνους, που ηκολούθησαν τον Ιησούν εις το πάθος και την ανάστασιν, προ παντός εις την ανάστασιν, ότι ο Χριστός ανέστη».

Αυτό καθ' εαυτό το γεγονός της Συγκλήσεως της Αγίας και Μεγάλης εν Κρήτη Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας προκάλεσε «σεισμόν μέγα» και «οι ετοιμόρροποι κατέρρευσαν», επειδή ακριβώς κατέπεσαν τα προσωπεία και απεκαλύφθησαν τα αληθή πρόσωπα αυτών. Ακόμη κι αν όλα ήταν άριστα προετοιμασμένα, οι την απατηλή φενάκη και το «εύθραυστον προσωπείον» των προφάσεων φέροντες, θα ανεκάλυπταν «νέα προσκόμματα ατελειών» και θα ύψωναν νέα τείχη και κωλύματα για να ενταφιασθεί το ευλογημένο τούτο όραμα και να ματαιωθεί η Αγία και Μεγάλη Σύνοδος, ώστε με «σαθρούς δικολαβισμούς» να απαιτήσουν ως «ικανοί» και «απέχοντες» και «καθαροί» της αποτυχίας, να αποτολμήσουν οι ίδιοι εκ νέου το εγχείρημα.

Κριτήριο λοιπόν για τον «χαρακτήρα» και την «ταυτότητα» της εν Κρήτη Συνόδου ως «Αγίας και Μεγάλης» δεν είναι η «οικεία βουλήσει» ή ένεκα άλλων παποκαισαρικών ηγεμονικών συμπλεγμάτων και γεωπολιτικών σκοπιμοτήτων και αλλότριων βλέψεων τοπικές Ορθόδοξες Εκκλησίες που απείχαν, αλλά εκείνες που με τους Προκαθημένους και τους Επισκόπους τους αποδέχθηκαν την κλήση του Παρακλήτου της Αληθείας και μετέσχον του μυστηρίου της εν Συνόδω Πεντηκοστής. Η δε συνεχής

και ατελέσφορος πλέον επίκληση της «ομοφωνίας» δεν αποτελεί για τους επικαλούμενους αυτήν ικανή πρόφαση και δικαιολογία να αποκρύψει ως «προσωπείον» τα αληθή αίτια της αποχής ενίων καθόσον αυτή η ίδια η αρχή της «ομοφωνίας» υπήρξε επί δεκαετίες το «εύχρηστο εργαλείο», η «άριστη μεθόδευση» όχι απλώς να αναβάλλεται αλλά και προσυνοδικώς, κατά τον Ιούνιο του 2016, να επιχειρείται συντονισμένα και προμελετημένα να ματαιωθεί οριστικώς η σύγκληση της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας.

Συνεπώς ούτε η ενότητα ούτε η καθολικότητα της αδιαιρέτου Εκκλησίας αναιρούνται ή καταργούνται επειδή τινές των κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών απείχαν οικειοθελώς και αδικαιολογήτως, οι οποίες σε καμμία περίπτωση και χωρίς να έχουν τέτοιο δικαίωμα δεν αποτελούν το κριτήριο για τον προσδιορισμό ή την απόδοση του «χαρακτήρος» ή της «ταυτότητας» της εν Κρήτη Συνόδου ως «Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας» ή όχι ως τοιαύτης. Οι δε αποφάσεις της Αγίας και Μεγάλης εν Κρήτη Συνόδου της Ορθοδοξίας είναι πανορθόδοξου και παγκριστιανικής σημασίας και διαστάσεως, και ισχύουν «erga omnes», ήτοι «έναντι όλων», ενώ οι αρνούμενοι αυτές φέρουν οι ίδιοι το δυσβάστακτο άγχος και την αποκλειστική και απαράγραπτη ευθύνη της αρνήσεώς τους. Είναι τουλάχιστον αντιεκκλησιολογικό, αυθαίρετο και προκλητικό όσοι αδικαιολογήτως, σκοπίμως και μετά πλείστων όσων προφάσεων απείχαν από τις εργασίες της Αγίας και Μεγάλης εν Κρήτη Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας, να έρχονται μετασυνοδικώς και να αποφαινόμενοι για τον «χαρακτήρα» και την «ταυτότητα» της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου μόνο και μόνο για να «αυτοδικαιωθούν». Οι ομόφωνες αποφάσεις της Αγίας και Μεγάλης εν Κρήτη Συνόδου της Ορθοδοξίας δεν αποτελούν αποφάσεις μόνον για τις κατά τόπους Ορθόδοξες Εκκλησίες, οι οποίες μετείχαν της «εν Μεγάλη Συνόδω Πεντηκοστής», αλλά είναι αποφάσεις της ενιαίας και αδιαιρέτου Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας στην οποία είναι αντιεκκλησιολογικός και ανεπίτρεπτος ο διαχωρισμός, ο σκοπίμως προβαλλόμενος, ανάμεσα σε «Εκκλησίες των μετασχόντων» και σε «Εκκλησίες των αποσχόντων». Οι αποσχόντες οι οποίοι ηρνήθησαν την «κλήση του Παρακλήτου της Αληθείας», την «εύλαλη φωνή της Αγίας Εκκλησίας» και την μετοχή στο «κοινό ποτήριον της εν Χριστώ ζωής», «αυτοί εαυτούς εστέρησαν της τιμής». Η Εκκλησία πορεύεται ανά τους αιώνες και «πλην Λακεδαιμονίων».

Η μυριόστομος – σχεδόν εν είδει οικουμενικής διακηρύξεως – φράση, ότι «είναι η ώρα της Ορθοδοξίας», δεν θα πρέπει να εκληφθεί ως ένα «κούφιο σύνθημα» για εντυπωσιασμούς εφήμερους, αλλά να μετουσιωθεί σε συνείδηση, πράξη και βίωμα σε πανανθρώπινο επίπεδο, όπως προ 40 ετών διεκήρυττε ο Χαλκηδόνης Μελίτων στο Σαμπεζύ της Γενεύης (1-2-1976) κατά την έναρξη των εργασιών της Ιεράς Συνάξεως των εν Ευρώπη Επαρχιούχων Ιεραρχών του Οικουμενικού Θρόνου, αναφέροντας χαρακτηριστικά: «Δεν είναι στιγμή θριαμβολογίας, ούτε πατραγαθίας· πολύ δε περισσότερο στιγμή ευχερούς, από του ασφαλούς και από της νωθρότητας της σκέψεως, της ψυχής και της ατολμίας της αναλήψεως της ριψοκινδύνου οδού της περιπετειάς του Θεού... διότι ο Θεός δεν είναι κατεστημένον, αλλ' είναι περιπέτεια, δεν είναι ασφάλεια, αλλ' ανασφάλεια άγουσα εις την πλήρη, την όντως ασφάλεια... δεν είναι, λέγομεν, η από των λόγων τούτων, ως συνήθως είναι, η στιγμή της Ορθοδοξοκαπηλίας.

Είναι τώρα η στιγμή της Ορθοδοξίας. Να δικαιώσει το παρελθόν, να ίδη και αξιολογήσει καλώς το παρόν και να δώσει εις αυτό την μαρτυρίαν της, διά να κάμη δε εν συνεχεία καταθέσεις ομοίας προς εκείνας των Πατέρων της, όχι μόνον εις την κοινήν αγοράν της Ευρώπης, αλλ' εις την παγκόσμιον κοινήν χριστιανικήν αγοράν, διά το χριστιανικόν και εν ταυτώ πανανθρώπινον μέλλον».